

UVODNIK: ALI KOGA TOŽITI ZA NARAVNO NESREČO?

Blaž Komac¹

¹ dr., glavni in odgovorni urednik

O odgovornosti (Lauta, 2014) za škodo ob naravnih nesrečah smo že večkrat razpravljali. Pred leti smo na posvetu Dan Bojana Ušeničnika o naravnih nesrečah v Sloveniji celo ugotovili, da je vedenje odgovornih do te teme neodgovorno (Zorn in sod., 2011). To na primer dokazuje poseljevanje poplavnih območij. Samo na delu Ljubljanskega barja, in sicer v Črni vasi ter na Ižanski cesti, se je škodni potencial zaradi novogradenj na območjih poplavne nevarnosti med letoma 2003 in 2015 povečal za več kot 22 milijonov evrov (Goluža in Zorn, 2017).

Ljudje se po vsaki naravni nesreči sprašujejo, kdo je odgovoren za škodo, ki je nastala. Čeprav človek ni odgovoren za naravne procese, pa je nekdo (bil) odgovoren za to, da so za gradnjo na nevarnih poplavnih območjih naročili in pripravili občinske prostorske načrte ter izdali gradbena dovoljenja. Pojavili so se celo predlogi za vlaganje tožb proti ustanovam in posameznikom, ki naj bi to dovolili, s tem pa se je pojavilo vprašanje, koga bi sploh lahko tožili. Številni primeri iz Slovenije in tujine kažejo, da se število takih tožb povečuje (Komac, 2023a; 2023b).

Za ta uvodnik je pomembna ugotovitev, da ta pravna vprašanja odpirajo razpravo o lastnostih naravne nesreče. Ta je po definiciji dogodek, ki povzroči izgubo življenj in škodo, kar ovira delovanje družbe. Zanimivo je, da v definicijah navadno niso opredeljeni vzroki naravne nesreče. To ni naključje in daje slutiti, da so vzroki lahko naravni, človeški ali deljeni, kajti naravne nesreče kažejo kompleksno pokrajinsko stvarnost ter na neki način povezujejo naravo in družbo.

Med zgodovino se je dojemanje odgovornosti spreminjalo. Ljudje so naravne nesreče najprej dojemali kot dogodek, ki je nastal po božji volji ali kot kazen za slaba dejanja. Neobvladljive, neurejene in nepremagljive naravne sile so bile na neki način orodje, s katerim je Bog usmerjal človekovo ravnanje. V konceptu stvarstva so imele naravne oziroma zunanje sile notranje vzroke. Pozneje smo od razlage vzrokov s pomočjo nadnaravnega prešli do razlage s pomočjo naravoslovnih, družboslovnih in humanističnih znanosti. Znanost sicer zna poiskati temeljne vzroke, ki pa so zunanji, zato se ne spušča v razpravo, koliko so odgovorni naravni in koliko družbeni procesi.

Zanimivo je, da državni organi in zavarovalnice v nasprotju s sodišči še vedno razmeroma pogosto uporabljajo besedno zvezo višja sila, ki nakazuje povezanost z neobvladljivo naravo in je po definiciji povezana z naravnimi nesrečami. Višja sila je po Pravnem terminološkem slovarju »nepredvidljiv in nepričakovan zunanji dogodek, ki ga ni mogoče odvrniti, npr. požar, povodenj, potres«. To razmerje odvisnosti od višje sile človeka postavlja v vlogo žrtve, zaradi česar je tudi odgovornost za izgube zunanja, človek in ustanova pa sta odrešena krivde. Povezano s tem naravne nesreče pogosto dojemamo kot »napadalca«, kar je podoben odnos, kot ga imamo do podnebnih sprememb. Tudi z njimi se, sodeč po medijskih objavah, »bojujemo«. Zanimivo je, da smo glede podnebnih sprememb do neke mere že ugotovili, da so (ne)dejanja človeštva vsaj eden izmed vzrokov zanje. Človek je postal globalni geološki in podnebni dejavnik, ki zelo vpliva na naravne procese, ti pa prek različnih povezanosti in povratnih zank vplivajo na človeka. Ta razmerja označuje izraz antropocen (Crutzen in Stoermer, 2021).

Toliko bolj je zanimivo, da glede naravnih nesreč še nismo prišli do take ugotovitve, čeprav so prav naravne nesreče odlični primeri kompleksnih pokrajinskih procesov. Z opredelitvijo antropocena kot geološke oziroma »naravne« dobe, ki jo je »ustvarilo« in jo spreminja človeštvo, je problematika naravnih nesreč postala

še kompleksnejša kot do zdaj. Zaradi omenjenih kompleksnih vzročnih, časovnih in prostorskih povezav med dejavniki je pri naravnih nesrečah skoraj nemogoče s pravniško natančnostjo opredeliti vzročno-posledična razmerja. Sodišče je za poplave na Dravi leta 2012 celo ugotovilo, da ni mogoče določiti škode.

To kompleksnost kažejo prostorski načrti. Njihov temelj je mišljenje, da je mogoče ugotoviti in zapi-sati informacijo o naravnih nevarnostih ter tako določiti varne in nevarne lokacije. V ozadju je ome-njeni miselni preobrat, da škode ob naravnih nesrečah ne povzročajo le »narava«, temveč posredno tudi človek, ki se odloči, ali bo na nekem območju živel in deloval. V Sloveniji lahko občine po Zakonu o urejanju prostora omejijo določeno rabo zemljišč, če je to pravično in povezano z blažljivijo naravnih nesreč. Tako preprečijo škodljive rabe zemljišč, lastnike in prebivalce pa zaščitijo pred »naravo« in lastnimi neracionalnimi odločitvami. To dolgoročno povečuje blaginjo kljub omejitvam, ki zmanj-šajo vrednost nepremičnin. Občina lahko na svojem ozemlju načrtuje, kar želi (do neke mere celo ne glede na naravne razmere), država oziroma upravna enota pa preverja, ali je gradnja skladna s temi načrti. Tako niti regionalna in državna raven niti posamezniki kot odločevalci niso odgovorni za naravne nesreče. Po drugi strani sodišča pri odločanju pogosto omahujejo o tem, ali so naravne nesreče naravni dogodki, za katere človek »ni in ne more biti odgovoren«, hkrati pa pričakujejo, da bodo prebivalci neke lokacije toliko poznali naravne procese, da bodo znali oceniti, kdaj gre za »običajen«, kdaj pa za »ekstremen« pojav, in temu ustrezno ukrepali (Farber in Sato, 2010).

S slednjim je povezana velika težava. Infrastruktura je bila narejena pred desetletji ob upoštevanju povprečne intenzivnosti naravnih procesov preteklih desetletij, podnebne spremembe pa so v zad-njem desetletju ali dveh dvignile povprečje intenzivnosti dogodkov, ne vemo pa še natančno, za koliko. Novo obdobje je prekratko za natančne ocene in izračune dolgoletnih povprečij. Prebivalci na nekem območju in upravljavci infrastrukture torej ne moremo poznati procesov, slovenska sodišča pa od nas pričakujejo, da poznamo podatke, ki jih še ni. Sodišča morajo biti natančna pri izražanju, zato v sodnem diskurzu o naravnih nesrečah pogrešamo razpravo o negotovosti znanstvenega zna-nja, meritev in modelov.

Zaradi tega sodišča ne presojujejo le o pravnem vprašanju, ali je za naravno nesrečo krivo napačno ravnanje nekoga, temveč začenjajo razpravo o tem, kateri kompleksni pokrajinski procesi, ki se ka-žejo v naravni nesreči, imajo naravne in kateri družbene vzroke. Potem ko so se sodišča odrekla »božji volji« in »višji sili«, so se prisiljena ukvarjati z odgovarjanjem na temeljna vprašanja, na katera znanost išče odgovore že nekaj stoletij. S tem, ko odločajo o tem, kaj sta naravna nesreča in popla-va, sodišča presojujejo razmerje med človekom in naravo. Na neki način na novo opredeljujejo, kaj sta narava in človek. To so temeljna, filozofska in strokovna vprašanja, ki zadevajo razumevanje sodob-nega sveta ter tudi človeka. Ali bo le pravna opredelitev zadoščala za uspešno delovanje družbe?

Tu nastopi revija Ujma kot pomemben preventivni medij, ki na področju naravnih in drugih nesreč že več kot tri desetletja izobražuje ter ozavešča Slovence. Njen pomen je zelo velik, toda pojavi se vprašanje, kako lahko dokažemo, da nekje ni prišlo do škode le zato, ker je nekdo prebral članek v reviji Ujma o poplavni nevarnosti nekega vodotoka in tam ni zgradil stavbe ali pa občina tam ni načrtovala novega naselja.

Viri in literatura

1. Crutzen, P. J., Stoermer, E. F., 2021. The »anthropocene« 2000. Cham.
2. Farber, D. A., Sato, S., 2010. Disaster law. Cheltenham.
3. Goluža, M., Zorn, M., 2017. Spremembe škodnega potenciala na poplavnih območjih Ljubljanskega barja med letoma 2003 in 2015. Trajnostni razvoj mest in naravne nesreče. Naravne nesreče 4, Ljubljana.
4. Komac, B., 2023a. Pravo naravnih nesreč: Hierarhični premiki odgovornosti. Pravna praksa 35-36.
5. Komac, B., 2023b. Naravne nesreče v pravni areni. Naravne nesreče 6, Ljubljana.
6. Lauta, K. C., 2014. Disaster law. Abindgon.
7. Zorn, M., Komac, B., Ciglič, R., Pavšek, M., 2011. Neodgovorna odgovornost. Naravne nesreče 3, Ljubljana.